

НАУКОВО-КОНСУЛЬТАТИВНИЙ ВИСНОВОК

щодо оцінки судом розміру витрат на правничу допомогу

Членами Науково-консультативної ради при Верховному Суді д.ю.н., проф. Н. С. Кузнєцовою, д.ю.н., проф. О. О. Котом, д.ю.н., проф. А. Б. Гриняком, д.ю.н., проф. О. В. Дзерою, а також к.ю.н. О. С. Простибоженком, відповідно до листа Верховного Суду № 326/0/26-22 від 30.08.2022 р., здійснено аналітичне дослідження окремих норм чинного законодавства України, що стосуються питань обрахування і оцінки правової допомоги, наданої особі під час розгляду судової справи.

Для проведення наукового дослідження та надання відповідного науково-консультативного висновку поставлено такі питання:

1. *Які відомості повинні зазначатися у детальному описі робіт (наданих послуг) у разі, якщо згідно з умовами договору про надання правничої допомоги встановлено фіксовану вартість виконаних адвокатом робіт (наданих послуг)?*

2. *Якщо договором встановлено фіксований розмір гонорару адвоката, чи обов'язково включати до детального опису робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, кількість часу, витраченого адвокатом на виконання робіт (надання послуг)?*

3. *Якщо договором встановлено фіксований розмір гонорару*

адвоката, чи може та обставина, що сторона не зазначила витрати часу на надання правничої допомоги, бути єдиною підставою для відмови стороні у відшкодуванні її витрат на професійну правничу допомогу?

4. Як визначається співмірність розміру витрат на оплату послуг адвоката відповідно до частини четвертої статті 126 ГПК України у разі, якщо договором встановлено фіксований розмір гонорару адвоката?

Науково-правове обґрунтування

Конституція України серед основних прав людини і громадянина передбачає право на професійну правничу допомогу та свободу вибору захисника своїх прав (ст. 59). При цьому відповідно до ст. 131-2 Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура.

Згідно з пунктом 4 частини першої ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» договір про надання правової допомоги – це домовленість, за якою одна сторона (адвокат, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання) зобов'язується здійснити захист, представництво або надати інші види правової допомоги другій стороні (клієнту) на умовах і в порядку, що визначені договором, а клієнт зобов'язується оплатити надання правової допомоги та фактичні витрати, необхідні для виконання договору. При цьому, під захистом мається на увазі вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне

правопорушення. Тоді як під представництвом мається на увазі вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта в цивільному, господарському, адміністративному та конституційному судочинстві, в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами, прав і обов'язків потерпілого під час розгляду справ про адміністративні правопорушення, а також прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні. Зрештою, інші види правової допомоги – це види адвокатської діяльності з надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правового супроводу діяльності клієнта, складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру, спрямованих на забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів клієнта, недопущення їх порушень, а також на сприяння їх відновленню в разі порушення.

Питанням договору про надання правової/правничої допомоги присвячено розділ IV Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Так, згідно з частиною третьою ст. 27 вказаного закону до договору про надання правової допомоги застосовуються загальні вимоги договірного права. Відповідно до ст. 30 цього закону гонорар є формою винагороди адвоката за здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту. Порядок обчислення гонорару (фіксований розмір, погодинна оплата), підстави для зміни розміру гонорару, порядок його сплати, умови повернення тощо визначаються в договорі про надання правової допомоги. При встановленні розміру гонорару враховуються складність справи, кваліфікація і досвід адвоката, фінансовий стан клієнта та інші істотні обставини. Гонорар має бути розумним та враховувати витрачений адвокатом час.

За своїм змістом договір про надання правової/правничої допомоги є договором про надання послуг, регулюванню якого присвячено главу 63 Цивільного кодексу України. Так, згідно зі ст. 901 ЦК України за

договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором. Положення цієї глави можуть застосовуватися до всіх договорів про надання послуг, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Отже, питання регулювання взаємовідносин між адвокатом і клієнтом, в тому числі щодо оформлення наданих послуг та опису переліку таких послуг, регулюються безпосередньо договором про надання правничої/правової допомоги.

Водночас, відповідно до частини третьої ст. 137 ЦПК України для визначення розміру витрат на правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги.

Таким чином, відповідаючи на перше та друге питання, належить виходити із положень договірної права, передбачених передусім ЦК України, а також конкретних умов відповідного договору, що передбачає надання правничої/правової допомоги. Виходячи із загальних положень ЦК України у акті наданих послуг (виконаних робіт) чи звіті про роботу адвоката (або іншому аналогічному документі) має бути вказано такий обсяг відомостей, який би дозволяв ідентифікувати, що надані послуги стосуються відповідного договору. Зокрема, це можуть бути номер відповідної судової справи, найменування її учасників, суду, який вирішував справу тощо.

Разом з тим для компенсації таких витрат за рахунок іншої сторони значення надається саме більш детальному опису робіт/послуг, які були здійснені адвокатом. При цьому, законодавство України ніде прямо не визначає зміст такого опису. Виходячи з комплексного тлумачення норм

ЦПК України, видається обґрунтованим припустити, що такий опис має включати відомості, передбачені в частині четвертій ст. 137 ЦПК України та частині четвертій ст. 126 ГПК України, оскільки останні мають братися до уваги судом при оцінці співмірності заявлених витрат. Згідно з вказаним законодавчим положенням розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із: 1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг); 2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг); 3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт; 4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи. Виходячи з вказаного вище, для внутрішніх відносин між клієнтом і адвокатом вимоги є дещо відмінними, порівняно з вимогами, які висуваються законодавством для відносин, що складаються між судом і учасником справи щодо компенсації витрат на правничу/правову допомогу. Детальний опис робіт не обов'язково має бути складовою відносин клієнта з адвокатом (це залежатиме від умов укладеного між ними договору), тоді як для правовідносин, які виникають між судом і учасником справи, такий документ набуває вагомішого значення.

Отже, на нашу думку, детальний опис робіт/послуг, які були здійснені адвокатом (про який йдеться в частині третій ст. 137 ЦПК України і частині третій ст. 126 ГПК України), має включати відомості, згадувані в частині четвертій цих статей, зокрема, час, витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт/надання послуг та обсяг таких робіт/послуг.

Оскільки закон не передбачає, що мається на увазі під «часом, витраченим адвокатом», то видається доцільним застосувати аналогію закону, а саме: постанови Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р. № 590 «Про граничні розміри компенсації витрат, пов'язаних з розглядом цивільних, адміністративних та господарських справ, і порядок їх

компенсації за рахунок держави». З вказаного нормативно-правового акта вбачається, що витрачений час обчислюється у годинах або пропорційно до них.

Детальний опис робіт (наданих послуг) не обов'язково має бути складовою договору про надання правничої/правової допомоги. Цей документ подається учасником справи до суду, як це має місце з процесуальними документами. Тобто такий детальний опис складається для суду і подається саме суду, а факт виконання договору між сторонами – адвокатом і клієнтом – може посвідчуватися іншим документом: актом виконаних робіт чи наданих послуг, звітом адвоката тощо. Відтак, якщо договором про надання правничої допомоги встановлено фіксовану вартість виконаних адвокатом робіт (наданих послуг), це не означає, що детальний опис не повинен надаватися суду. В даному випадку форма оплати за правничу допомогу не має значення для складення детального опису виконаних адвокатом робіт (наданих послуг). Разом з тим, доказова база може відрізнитися, а саме: при погодинній оплаті роботи відповідний акт наданих послуг (чи аналогічний до нього документ) передбачатиме відповідний розрахунок витраченого адвокатом часу, тоді як при фіксованій формі оплати – така інформація може не зазначатися, якщо звісно договором сторони не передбачили іншого.

Стосовно відповіді на третє та четверте питання доцільно зазначити, що законодавство не передбачає такої підстави для відмови стороні у відшкодуванні, як незазначення в детальному описі кількості витраченого часу. В даному випадку, на нашу думку, доцільно за аналогією застосовувати положення ЦПК України щодо усунення недоліків процесуального документу, вимагаючи від учасника справи вказати відповідні відомості (як це має місце у разі надання суду розрахунку штрафних санкцій). Крім того, суд не позбавлений можливості здійснити власну оцінку витраченого адвокатом часу, ґрунтуючись на кількості проведених судових засідань, поданих процесуальних документів тощо.

Отже, якщо суд не залишив заяву без руху на те запропонував учаснику справи усунути недоліки заяви про компенсацію судових витрат, зокрема витрат на правничу/правову допомогу, а прийняв її до розгляду, то у такому разі та обставина, що сторона не зазначила кількість витраченого адвокатом часу на надання послуг, не може бути підставою для відмови стороні у відшкодуванні її витрат на професійну правничу допомогу. В цьому випадку суд має самостійно здійснити оцінку витраченого адвокатом часу, ґрунтуючись на кількості проведених судових засідань, поданих процесуальних документів та інших доказів, наявних у матеріалах справи.

При визначенні співмірності розміру витрат на правничу допомогу суду належить керуватися положеннями частини четвертої ст. 126 ГПК України, частини четвертої ст. 137 ЦПК України, зміст яких цитувався вище. Якщо детальний опис виконаних адвокатом робіт не містить відомостей про витрачену кількість часу і судом не було звернено уваги на такий недолік заяви про компенсацію судових витрат, то співмірність їх розміру належить оцінювати за іншими факторами, які наведені у частині четвертій ст. 126 ГПК України, ст. 137 ЦПК України, а також враховувати можливість суду здійснити оцінку витраченого адвокатом часу, ґрунтуючись на кількості проведених судових засідань, поданих процесуальних документів та інших доказів, наявних у матеріалах справи.

Загальний висновок

1. Детальний опис робіт/послуг, які були здійснені адвокатом (про який йдеться в частині третій ст. 137 ЦПК України і частині третій ст. 126 ГПК України), має включати відомості, зазначені в частині четвертій ст. 137 ЦПК і частині четвертій ст. 126 ГПК України, зокрема, час, витрачений адвокатом на виконання відповідних робіт/надання послуг та обсяг таких робіт/послуг і в тому випадку, якщо згідно з умовами договору про надання правничої

допомоги встановлено фіксовану вартість виконаних адвокатом робіт (наданих послуг).

2. Детальний опис робіт/послуг, які були здійснені адвокатом, не є бухгалтерським чи організаційно-господарським документом, а складається для надання його суду. Тому якщо договором про надання правничої допомоги встановлено фіксовану вартість виконаних адвокатом робіт (наданих послуг), це не означає, що детальний опис не повинен надаватися суду і не повинен містити відомості про кількість часу, витраченого адвокатом на виконання робіт (надання послуг). Тобто такий детальний опис може містити відомості про витрати часу адвоката. У разі незазначення в детальному описі інформації про кількість витраченого адвокатом часу доцільно за аналогією застосовувати положення ЦПК України щодо усунення недоліків процесуального документу.

3. Якщо договором встановлено фіксований розмір гонорару адвоката, та обставина, що сторона не зазначила кількість витраченого часу на надання правничої допомоги, не може бути підставою для відмови стороні у відшкодуванні її витрат на професійну правничу допомогу.

4. Якщо договором встановлено фіксований розмір гонорару адвоката, то при визначенні співмірності розміру витрат на правничу допомогу суду належить керуватися положеннями частини четвертої статті 126 ГПК України (частини четвертої статті 137 ЦПК України). При цьому, якщо детальний опис виконаних адвокатом робіт не містить відомостей про витрачену кількість часу і судом не було звернено уваги на такий недолік заяви про компенсацію судових витрат, то співмірність їх розміру належить оцінювати за іншими факторами, які наведені у частині четвертій статті 126 ГПК України та частині четвертої статті 137 ЦПК України, а також враховувати можливість суду здійснити оцінку витраченого адвокатом часу,

грунтуючись на кількості проведених судових засідань, поданих процесуальних документів та інших доказів, наявних у матеріалах справи.

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, дійсний член (академік) НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

Н. С. Кузнецова

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

О. О. Кот

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор*

А. Б. Гриняк

*Член Науково-консультативної ради
при Верховному Суді, член-кореспондент НАПрН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України*

О. В. Дзера

*Старший науковий співробітник
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України,
кандидат юридичних наук*

С. Простибоженко